

«Відкрите море» — 4-й повнометражний фільм 33-річного іспанського режисера Александро Аменабара, створений 2004 року, — після участі у конкурсі МКФ у Венеції, де здобув три нагороди, в тому числі «Кращому акторові», в січні 2005 отримав у Нью-Йорку «Золотого глобуса» від асоціації іноземної преси, 14 премій ім. Гойя у Мадриді (з 15) і, нарешті, наприкінці лютого — «Оскар» за кращий неангломовний фільм.

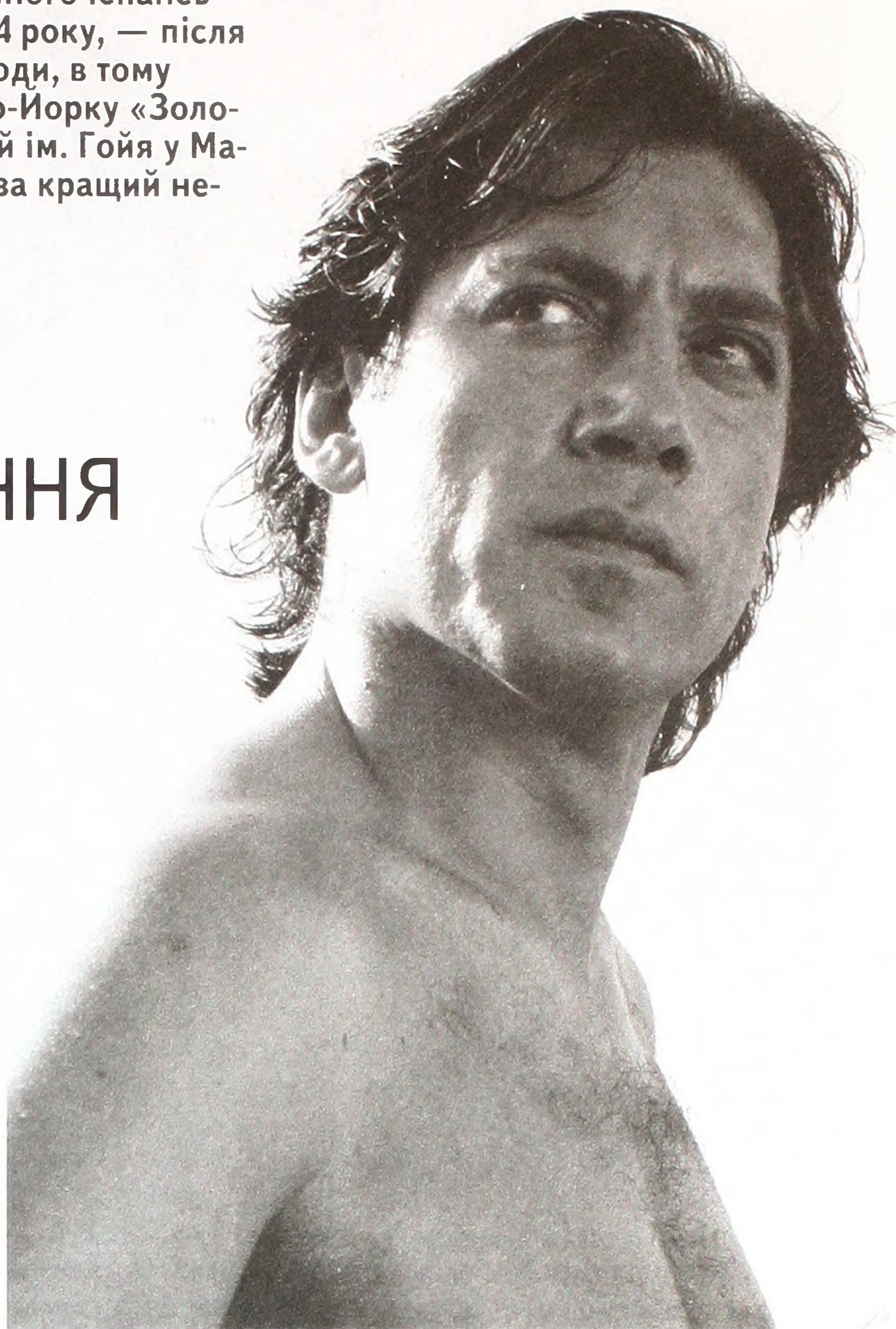
«ВІДКРИТЕ МОРЕ»: ЧИ ЛИШАЄТЬСЯ ПИТАННЯ ВІДКРИТИМ?

Ольга Скоморощенко

Зізнаймося, що, побачивши на вулиці каліку, не хочемо зайвий раз дивитися в той бік. Бо й справді: допомогти нічим не можемо, а видовище — сумне. А якщо каліка у твоєму домі і кожен день доводиться не тільки споглядати, але й доглядати за ним? Саме реальна історія Рамона Сампедро, моряка з Галісії, який пролежав 28 років у тетраплексичному стані, коли рухомою лишається тільки голова, і волав про смерть, що не міг її сам собі заподіяти, лягла в основу сюжету фільму, що має тепер такий приголомшливий успіх. Навіть імена реальних учасників цієї історії не змінено. Та, що «допомогла» йому нарешті вмерти, теж лишається у фільмі під власним іменем — Рамона Манейро, яка під впливом фільму і за строком давності (7 років) на початку 2005 року зізналася у скоєному.

Пригадується відповідь Ф.Достоевського на запитання молодій літераторки, яка надзвичайно захоплювалась його творчістю, про те, що він думає про свої сюжети: «Не треба нічого вигадувати, бо життя підносить набагато цікавіші, ніж може придумати найталановитіший письменник».

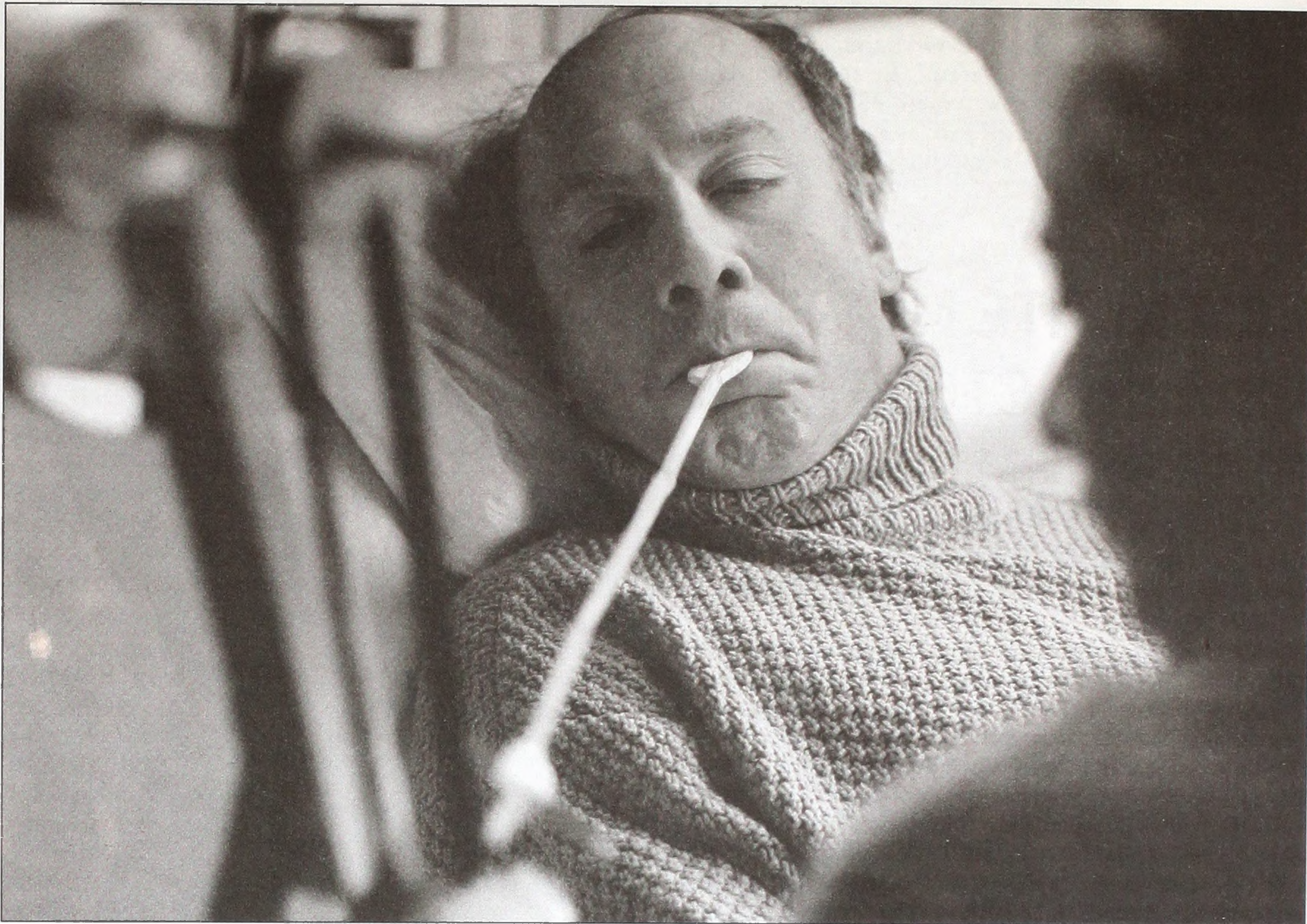
Як фільм, в якому йдеться про смерть, став таким успішним і викликав стільки емоцій? Режисер-постановник не очікував, що ця історія виявиться близькою і зрозумілою багатьом. Всі ми насамперед глядачі: і ті, хто приходить до кінозалу з любові до десятої музи, розважитися, подивитися нове кіно, і ті, кому доводиться потім про нього писати. Тому при перегляді іноді виникало суто глядацьке бажання на якийсь час відсторонитися, ізолюватися, бо несла було сприймати страждання, яке йде від нього, і тим більше у такій майстерній постановці, що не лишає жодної можливості вмовити себе: це — кіно! Глядач лишається «хворим» на деякий час, але потім довго роздумує. Аменабар підходив саме як глядач до підбору своїх акторів. І результатом були всі шість акторських Премій імені Гойя в номінаціях: «кращий актор (актриса)», «кращий актор (актриса) другого плану» і «кращий актор (актриса) — відкриття». Це Хав'єр Бардем і Лола Дуеньяс, Селсо Бугалло і Мабель Рівера, Тамар Новас і Белен Руеда. Всі ці актори з надзвичайною теплотою відгукувалися

■ Хав'єр Бардем у фільмі «Відкрите море». Режисер Александро Аменабар.

під час церемонії нагородження про співробітництво з Александро Аменабаром, завдячуючи йому своїм успіхом, а він присвятив свого режисерського «Гойя» акторам, з якими працював і «завдяки магії присутності яких і відбувся фільм». Слід додати, що кращим режисером він став цього року серед таких номінантів, як Карлос Саура за «Сьомий день» і Педро Альмодовар за «Погане виховання». І якщо врахувати, що ще 13 цих почесних національних кіновідзнак було присуджено «Відкритому морю», то церемонія перетворилася на свято вшанування знімальної групи.

Центральною темою цього фільму стала евтаназія, про яку останнім часом багато йдеться в Європі й у світі. Один з найдорожчих фільмів національного іспанського виробництва 2004 р. (за рік було створено 125 кінострічок), бюджет якого становив більше 10 млн. євро, прилучив Аменабара до числа тих іспанських режисерів, чії фільми мають найвищий рівень світового прокату. Александро Аменабар народився 31 березня 1972 року в Сантьяго де Чилі. Його мати — чилійка, батько — іспанець. 1973 року родина переїздить до Мадрида. Александро навчався на факультеті інформатики Мадридського універ-

ситету Комплутенсе, але не закінчив навчання. Знімав короткометражні фільми за власними сценаріями, писав музику, грав, брався до операторської роботи, озвучування. 1995 року зняв першу повнометражну стрічку «Дисертація» за неоціненної допомоги режисера Хосе Луїса Куерда. Вона мала касовий успіх і 1996-го отримала «Гойя» за кращий оригінальний сценарій і кращому режисеру-початківцю. Фільм належить до так званих snuff movies, стрічок, що знімають «живцем» сцени тортур, насильства і вбивства людей. Наступна робота «Відкрий очі» (1997) так само була успішною. 2001 року вийшла стрічка «Інші», що отримала вже чотири «Гойя», мала великий успіх у США, де була показана раніше, ніж в Іспанії. Цілком містична, її можна було б назвати «Записки з того світу» (в головній ролі Ніколь Кідман, продюсер Том Круз, композитор Аменабар).

Тема смерті виявилася успішною для молодого режисера, вона присутня у всіх його фільмах, і на запитання журналістів про те, чи не є це наслідком якоїсь латентної травми, він щиро відповів: «Я про це думав. Можливо, це відбулося в ранньому дитинстві, коли я став свідком смерті бабусі».

У «Відкритому морі» Аменабар, залишивши свої фантастично-містичні реєстри, звертається до болючої проблеми людського існування: невиліковної хвороби і страждання. Ідея фільму зародилася після прочитання книги реального Рамона Сампедро «Листи із пекла», опублікованої 1994 року, яку той написав, тримаючи в зубах само-

■ Хав'єр Бардем у фільмі «Відкрите море».
Режисер Алехандро Аменабар. Іспанія.

писець. Через чотири роки після відхилення прохання про евтаназію спочатку в суді Барселони, потім — Ла-Коруньї, звідки родом тетраплексичний галісієць, Рамон і Рамона вдалися до таємної евтаназії. За багато років дружнього спілкування Рамона Манейро (Лола Дуеньяс) не змогла протистояти натискові, що виявився у відчайдушному прагненні Рамона вмерти, і таки «допомогла», «уповноважилась». І знову Достоевський з його Раскольниковим: «...тварь дрожащая или право имею?» Сцена заподіяної смерті вирішена як блискавичне свято, на якому присутній і сам Рамон, ще коли володів своїм тілом. Він споглядає на нерухомого постарілого Рамона, якому анонімна рука в гумовій рукавичці рішуче ставить склянку з рідиною. В реальному житті ці останні хвилини були записані на відео, аби нікого не звинуватили в тому, що хтось міг примусити Рамона випити цианурій. Чи бачив Аменабар Довженкову «Землю»? Епізод, коли красива жіноча рука простягає дідові, що відчуває наближення природної смерті, яблуко (грушу), аби ще хоч трохи втримати його на цьому світі?

Інша жінка у фільмі (і так само в реальному житті) — адвоката Хулія (Белен Руеда), яка доклала чимало зусиль, аби його книга була видана і за допомогою цієї справи сподівалася генерувати у Рамона мотивацію до життя. Та легко переконувати, коли володієш своїм тілом. Тому у

фільмі виникає така перипетія: та, котра намагалася нав'язати Рамонові думку, що варто жити навіть у такому стані, сама опиняється в інвалідному кріслі. Параліч стався саме в родинному домі Рамона внаслідок падіння, коли в будинку нікого, крім них, не було, і Рамон не зміг навіть поворухнутися в той бік, відчуваючи, що трапилося щось лихе. Саме ця сцена є чи не найсильнішою з усієї роботи Хав'єра Бардема у цьому фільмі. Це була його 19 роль, яку він зіграв блискуче. За його зізнанням, «...грати цю роль було надзвичайно складно, але коли відчував себе погано, думав про Рамона. Якщо він не скаржився, то що вже мені!» Реальний Рамон нерідко повторював (і це увійшло до сценарію): «Якщо не можеш нікуди втекти, навчишся плакати сміючись». Під час кінцевого епізоду смерті актор не витримав і розплакався: «В такий спосіб я прощався з Рамоном».

Робота над роллю вимагала від Хав'єра так само «технічної» витримки, адже щоденне гримування тривало по п'ять із половиною годин до початку зйомок. «Відкрите море» було номіноване на «Оскар» за кращий грим, і це вперше для іспанського кіно. Його художниками-гримерами були англійка Джо Аллен («Гладіатор» – серед найвідоміших її робіт) та іспанець Маноло Гарсія, обоє – відомі й досвідчені майстри своєї справи. Спочатку для відтворення лисини Хав'єра голили, але за 17(!) годин щоденної акторської праці відростало волосся, тож було віднайдено інший шлях, нову техніку. І ці години гримування давали можливість Бардему, за його власним зізнанням, «краще заглибитися у стан Рамона». Джо Аллен назвала Хав'єра Бардема янголом.

Як янгола охарактеризував його і режисер-постановник, додавши, що це найкращий у світі актор. У свою чергу не був скупим на захоплення і Бардем: «Александро – довершений маестро оркестру, абсолютний автор, що дарує це авторство знімальній групі, аби вона мала його за своє...» Рікардо Стейнберг, звукооператор фільму, що працює з Аменабаром з «Дисертації», розвиває цю думку: «Аменабар завдячує багато в чому «доданій вартості» того, що кожен відповідав своєму рівню, кожен піднявся до своїх власних висот. І це передалося екранові. Аменабар, який є самоуком практично у всьому, має вражаючий рівень підготовки: він не тільки режисер, а й сценарист, продюсер, композитор, і до того ж – монтажер. І найскладніше завдання режисури – це створити умови, щоб розвивалося те найкраще, що є в кожному. В цьому полягає велика заслуга Александро, і саме тому він посів те місце в нашому кіно, яке має сьогодні», – стверджує Стейнберг. Але сам Аменабар з усією елегантністю заперечує: «Я не став прапорonoсцем нашого кіно після виходу «Відкритого моря». Педро Альмодовар – ось хто ним був і залишається».

В одному з численних інтерв'ю Аменабар сказав, що його вразила спокійна впевненість, з якою Рамон просив про свою смерть: «Думаю, що кожна людина повинна мати змогу вибирати, як саме хоче вчинити зі своїм життям, і сподіваюсь, що питання евтаназії врешті-решт буде легалізоване в Іспанії». Ця позиція режисера вочевидь вступає в суперечність з акторською позицією, що знайшла своє вираження в образах старшого брата (галісієць Селсо Бугалло) і його дружини (Мабель Рівера). Обоє виконавців отримали «Гойя» як кращі актори другого плану.

Одна з кульмінаційних сцен між братами доходить до бурхливого звинувачення молодшого у своєрідному ескейпізмі за вперте прагнення піти з життя, в якому і йому з дружиною доводиться нести нелегкий хрест, щоденно доглядаючи за хворим і споглядаючи страждання рідної людини. На власного сина він зривається на крик за те, що хлопчина був ладен прийняти позицію візитерів Рамона із товариства «Право вмерти достойно», які намагалися йому сприяти: «Невже ти не розумієш, що більше ніколи не побачиш свого дядька?!» Німа сцена прощання, коли Рамон врешті «переїздить», аби нібито тимчасово змінити обстановку, і старший брат, розуміючи все, навіть не наближається, лише посилає з подвір'я садиби погляд, сповнений невимовної туги і водночас гніву. Сцена, що красномовно свідчить про виконавський і особистісний рівень галісійського актора. Діалоги між рідними були зняті галісійською мовою, для чого і Бардему довелося її вчити під керівництвом запрошеного професора. І врешті племінник (Тамар Новас – кращий актор-відкриття) відчуває трагедію, коли переслідує мікроавтобус, в якому віддаляється назавжди Рамон, його дядько. Під час зйомок актори тісно спілкувалися зі своїми прототипами в житті, і їх ставлення до питання життя і смерті співпадало з позицією рідних реального Рамона. Відомо, що одне з останніх висловлювань покійного Папи Івана Павла II торкалося саме цієї теми: «Ніхто не приходить в життя з власної волі, і ніхто не має піти з нього з власної волі». Той, хто звертався до віруючих багатьма мовами, 27 березня, в день католицького Воскресіння, не зміг вимовити жодного слова з вікна своєї резиденції у Ватикані, лише спромігся на болісні хрипи та привітання рукою до багатотисячного люду на площі Святого Петра, але до самої смерті зносив страждання. І нікому не спадало на думку йому «допомогти».

У кожного своя доля

І свій шлях широкий...

І вочевидь, трагічна доля реального Рамона Санпедро (його прізвище означає не що інше, як Святий Петро) полягала в тому, щоб викликати до життя цей фільм. Та й сам він встиг написати книгу (до речі, до одного з її перевидань передмову написав режисер-постановник «Відкритого моря»).

Вікна просторого помешкання Александро Аменабара в Мадриді виходять на площу Іспанії, на якій височить монумент Сервантесу з білого мармуру, а біля підніжжя – темні металеві фігури Дон Кіхота і Санчо Панси. Це ніби точка відліку творчої висоти художника. Напередодні вручення «Оскара», коли знімальна група на чолі з режисером тільки сподівалась його отримати, Александро Аменабар так висловився з цього приводу: «...іноді здається, коли не досягаєш нагорода, то це сприймається, як поразка. Але це не так, бо найважливіше – глядацький успіх, визнання». І на запитання, якими критеріями він керується при виборі тем, стримано відповів: «Я намагаюся створити фільм, який мені хотілося б побачити у кінотеатрах».

Треба сказати, що з цим скромним виявом творчої свободи він попадає точно в ціль. Що таке геній? На це запитання Сомерсет Моєм відповідає так: «Геній – це норма, все інше – відхилення від неї».

Мадрид